

לימוד תורה שלא לשמה

יו"ר מפ"ס, יעקב חזן, אמר פעם: "רצינו לגדל דור של אפיקורסים, אבל גידלנו דור של בורים ועמי הארצות". ואם הדברים היו נכונים לזמנו, הם ודאי נכונים שבעתיים היום. השאלה שברצוני להציב היא בעצם מה עדיף: שיהיו עמי הארצות או שיהיו אפיקורסים? במלים אחרות: בדורנו קמו הרבה מאוד בתי מדרש לחילונים, אשר מלמדים בהם את המקורות היהודיים, אבל מי שמלמד אותם וגם מי שלומד בהם אינם בהכרח שומרי תורה ומצוות. יש שיגידו שזה מצויין, כי זה מרחיב את האופקים שלהם, ובסופו של דבר גם מקרב אותם ליהדות. עדיף שילמדו את המקורות היהודיים מאשר את כל מה שיש לעולם המערבי להציע.

מנגד, יש שאומרים שזה גורם לזילות של המקורות היהודיים, ומי שלומד את המקורות הללו בלי הכבוד הראוי, עדיף שלא ילמד. בשיעור זה ברצוני לעסוק בשאלה של לימוד תורה שלא נעשה לשם מצוות לימוד תורה. אנחנו נמצאים בעיצומם של ימי האבלות על החורבן. ירמיהו הנביא, שהזהיר מפני החורבן שוב ושוב, הוא גם זה ששואל 'איכה ישבה בדד', כי הוא לא מצליח להבין את עומק הדין. הפסוק בירמיהו אומר כך:

1. ירמיהו פרק ט פסוקים יא - יב

מִי הָאִישׁ הַחֲכָם וַיֵּבֶן אֶת זֹאת וַאֲשֶׁר דָּבָר פִּי ה' אֵלָיו וַיִּגְדֵּה עַל מָה אֲבָדָה הָאָרֶץ נִצְתָה כַּמִּדְבָּר מִבְּלִי עֹבֵר: וַיֹּאמֶר ה' עַל עֲזָבָם אֶת תּוֹרָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לַפְּנִיָּהִם וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי וְלֹא הִלְכוּ בָּהּ:

ומסבירה זאת הגמרא שלמדנו השבוע בדף היומי:

2. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף פה, א

דאמר רב יהודה אמר רב, מאי דכתיב: "מי האיש החכם ויבן את זאת?" דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקב"ה בעצמו, דכתיב: "ויאמר ה' על עזבם את תורתיו וגו', - היינו לא שמעו בקולי היינו לא הלכו בה! אמר רב יהודה אמר רב: שאין מברכין בתורה תחלה.

ירמיהו שאל את כל מי שהוא רק יכול איזה עוון יכול להצדיק חורבן כזה גדול, והתשובה שהוא מקבל ישירות מהקב"ה היא שבני ישראל למדו תורה אבל לא ברכו לפני הלימוד את ברכות התורה. מסביר זאת הר"ן במקבילה של הסוגיה שלנו, במסכת נדרים:

3. ר"ן מסכת נדרים דף פא עמוד א

דבר זה נשאל לחכמים וכו' ולא פרשוהו - מדכתיב ויאמר ה' על עזבם את תורתם מכלל דליכא דידע להדורי טעמא אלא קודשא בריך הוא בלחוד. ומצאתי במגילת סתרים של ה"ר יונה ז"ל דקרא הכי דייק דעל שלא ברכו בתורה תחילה אבדה הארץ דאם איתא על עזבם את תורתם כפשטא משמע שעזבו את התורה ולא היו עוסקין בה, כשנשאל לחכמים ולנביאים למה לא פרשוהו? והלא דבר גלוי היה וקל לפרש! אלא ודאי עוסקין היו בתורה תמיד ולפיכך היו חכמים ונביאים תמהים על מה אבדה הארץ עד שפרשו הקב"ה בעצמו שהוא יודע מעמקי הלב שלא היו מברכין בתורה תחלה, כלומר שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כ"כ שיהא ראוי לברך עליה שלא היו עוסקים בה לשמה ומתוך כך היו מזלזלין בברכתה והיינו לא הלכו בה כלומר בכונתה ולשמה אלו דברי הרב החסיד ז"ל והם נאים ראויין למי שאמרם.

מסביר הר"ן שעצם העובדה שהם לא ברכו בתורה אינה העבירה שבגללה חרבה הארץ, אלא שזהו סימפטום לכך שהם לא עסקו בתורה לשמה, ומתוך כך היו מזלזלין בברכה.

מה פירוש עיסוק בתורה לשמה? יש כאלה שמבינים שקיום מצוה לשמה הכוונה לקיום ללא שום פניה אישית ומחשבה על טובת הנאה. כלומר שצריך ללמוד תורה לשם לימוד תורה, ולא לשם הנאה כלשהיא. אבל ר' אברהם מסוכטשוב כותב שאין שום פסול בהנאה מלימוד תורה, וזה אפילו טוב יותר:

4. אגלי טל (ר' אברהם בורנשטיין מסוכטשוב, המאה ה-19, פולין), הקדמה

ומדי דברי זכור אזכור מה ששמעתי קצת בני אדם טועין מדרך השכל בעניין לימוד תורתנו הקדושה, ואמרו כי הלומד ומחדש חידושים ושם ומתענג בלימודו אין זה לימוד התורה כל כך לשמה, כמו אם היה לומד בפשיטות שאין לו מהלימוד שום תענוג והוא רק לשם מצוה. אבל הלומד ומתענג בלימודו הרי מערב בלימודו גם הנאת עצמו. ובאמת זה טעות מפורסם, ואדרבא, כי זה הוא עיקר מצוות לימוד התורה להיות שש ושם ומתענג בלימודו ואז דברי תורה נבלעים בדמו. ומאחר שנהנה מדברי תורה הוא נעשה דבוק לתורה... ומודינא דהלומד לא לשם מצוות הלימוד רק מחמת שיש לו תענוג בלימודו הרי זה נקרא לימוד שלא לשמה, כהא דאוכל מצה שלא לשם מצוה רק לשם תענוג אכילה... אבל הלומד לשם מצוה ומתענג בלימודו, הרי זה לימוד לשמה וכולו קודש כי גם התענוג מצוה.

לימוד תורה 'לשמה', אם כן, אין משמעו שאסור שתהיה לי שום הנאה מהלימוד, אלא שמטרת הלימוד תהיה לשם קיום המצוה. אבל אם תוך כדי זה אני גם נהנה באופן אישי - לא רק שזה מותר, אלא שזה אפילו עדיף. אך מניין הסיק הר"ן שהם לא למדו תורה לשמה רק בגלל שהם לא בירכו? ומה פירוש לימוד תורה 'לשמה'? לשמה של מי? מסביר החת"ם סופר את הדברים באופן הבא:

5. חתם סופר (ר' יעקב משה סופר, המאה ה-19, הונגריה) מסכת נדרים דף פא עמוד א

וע"פ דברי רבינו יונה שבר"ן כאן יש לפרש כפשוטו כשנדקדק תחלה לשון 'תורה לשמה', מהו לשון 'לשמה' ולא אמר 'לשם שמים' - אלא, יש תורה לשם שמים ממש אך אין כוונתו אלא כדי לקיים המצות ולידע ההלכה איך יעשה המעשה. וכיון שכל עצמו של אותו העסק איננו אלא לקיים המצוה איננו עדיף מקיום המצוה גופיה דבעידנא דלא עסיק בה לא מגינא ולא מצלי. אך עיקר מצות עסק התורה הוא מצוה בפני עצמה להגות בה יומם ולילה ולהעמיק ולעיין בכל תוצאותיה ומובאיה כי עמקו מחשבותיה ואם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה לא לבד לידע המצוה בשעה שצריך לה אלא דרוש וקבל שכר היינו הדרשה עצמה היא השכר ונחת רוח לפני הקב"ה וזהו עוסק לשמה של תורה לא על כונה אחרת והיא המגינה ומצלי ואז בשעת החורבן לא עסקו ע"ז האופן והמחשבה הלז גילה להם הקב"ה היודע מחשבות ולא חכמים ונביאים. אך במה יודע איפה זאת אמר רב יהודה אמר רב שלא ברכו בתורה תחלה ומסקינן בפ' התכלת כל מצוה שעשייתה גמר מצותה מברכים עליה ושואין עשייתה גמר מצותה אין מברכים עליה, והשתא אי כל כונת עסק התורה אינה אלא לעשות המצות א"כ אין למודה ועסקה גמר מצותה אין מברכים עליה, אבל המברך עליה מודה שכוונתו שמלבד קיום המצות עוד העסק בעצמו מצוה:

בדבריו של החתם סופר על התורה המגינה מיצר הרע והמצילה מן הפורענות, הוא רומז לדברי הגמרא שיש הבדל בין תורה לכל שאר המצוות:

6. תלמוד בבלי מסכת סוטה דף כא עמוד א

את זו דרש רבי מנחם בר יוסי: "כי נר מצוה ותורה אור" - תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור. את המצוה בנר, לומר לך: מה נר אינה מגינה אלא לפי שעה, אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה; ואת התורה באור, לומר לך: מה אור מגין לעולם, אף תורה מגינה לעולם.

ואולם, בהמשך הגמרא מביאה מימרות נוספת של רב יוסף ורבא, שמהם משמע שהתורה מצילה רק בזמן שעוסק בה:

א"ר יוסף: מצוה, בעידנא דעסיק בה - מגנא ומצלא, בעידנא דלא עסיק בה - אגוני מגנא, אצולי לא מצלא; תורה, בין בעידנא דעסיק בה ובין בעידנא דלא עסיק בה - מגנא ומצלא. מתקיף לה רבה: אלא מעתה, דואג ואחיתופל מי לא עסקי בתורה? אמאי לא הגינה עליהו? אלא אמר רבא: תורה, בעידנא דעסיק בה - מגנא ומצלא, בעידנא דלא עסיק בה - אגוני מגנא, אצולי לא מצלא; מצוה, בין בעידנא דעסיק בה, בין בעידנא דלא עסיק בה - אגוני מגנא, אצולי לא מצלא.

רב יוסף		
הגנה מיצר הרע	הצלה מפורענות	
תורה	תמיד	תורה
מצוה	בזמן שעוסק	מצוה

רבא		
הגנה מיצר הרע	הצלה מפורענות	
תורה	תמיד	תורה
מצוה	אף פעם	מצוה

אמנם התוספות העירו שדעתו של רבא ורב יוסף לא מסתדרת עם הברייתא שראינו לעיל, שאומרת שתורה - בניגוד למצוה - יש כח גם כשלא עוסקים בה, אבל בכל מקרה ראינו שלתלמוד תורה יש כח שאין למצוות אחרות. אבל אומר החתם סופר שזה נכון רק אם אני מייחס ללימוד התורה הזה חשיבות בפני עצמו. אם לימוד התורה הוא רק הכשר למצוות שאותם אני רוצה לקיים, ואני בעצם לומד תורה רק כדי שאוכל לקיים מצוות באופן טוב יותר, לא יעלה על הדעת שהכשר המצוה יתן הגנה גדולה יותר מהמצוה עצמה. נחזור לשאלה שהצבנו בהתחלה: האם מי שלומד בבית מדרש חילוני לומד לשם קיום המצוה? - ודאי שלא! הרי הוא בכלל לא מקיים את המצוות הללו. לכאורה דרגתו גבוהה יותר מאשר אדם דתי שלומד, כי האדם הדתי לפעמים לומד רק כדי לדעת כיצד לקיים את ההלכות, ואילו החילוני לומד לשמה! אבל כמובן שהדברים האלה לא הגיוניים. מהי המטרה של לימוד 'לשמה'? האם המטרה היא להוסיף ידיעות? - ודאי שלא! מטרת הלימוד היא לשנות משהו באופיו של האדם, ומי שלומד תורה באופן שהיא משפיעה רק על האינטלקט שלו, ודאי לא ייקרא לומד לשמה. לכן מסביר הב"ח את חטאם של דור החורבן באופן שונה במקצת:

7. בית חדש, אורח חיים סימן מז

ואיכא לתמוה טובא למה יצא כזאת מלפניו להענישם בעונש גדול ורם כזה על שלא ברכו בתורה תחלה, שהוא לכאורה עבירה קלה? ונראה דכוונתו יתברך מעולם היתה שנהיה עוסקים בתורה כדי שתתעצם נשמתנו בעצמות ורוחניות וקדושת מקור מוצא התורה, ולכן נתן הקב"ה תורת אמת לישראל במתנה שלא תשתכח מאיתנו כדי שתדבק נשמתנו וגופנו ברמ"ח איברים ושס"ה גידין ברמ"ח מצוות עשה ושס"ה לא תעשה שבתורה. ואם היו עוסקים בתורה על הכוונה הזאת היו המה מרכבה והיכל לשכינתו יתברך היתה השכינה ממש בקרבם, כי היכל ה' המה ובקרבם ממש היתה השכינה קובעת דירתה והארץ כולה היתה מאירה מכבודו... אבל עתה שעברו חוק זה שלא עסקו בתורה כי אם לצורך הדברים הגשמיים להנאתם לידע הדינים לצורך משא ומתן גם להתגאות ולהראות חכמתם ולא נתכוונו להתעצם ולהתדבק בקדושת ורוחניות התורה ולהמשיך השכינה למטה בארץ כדי שתעלה נשמתם למדרגה גדולה אחרי מיתתם, הנה בזה עשו פירוד שנסתלקה השכינה מן הארץ ועלתה לה למעלה והארץ נשארה בגשמיותה בלי קדושה, וזה היה גורם חורבנה ואבדתה.

אומר הב"ח שכאשר אנחנו עוסקים בתורה כדי שהיא תשפיע על נפשתינו, אנחנו מקיימים את רצון הקב"ה, אבל אם אנחנו עוסקים בתורה רק בשביל הדברים הגשמיים זה גורם לפירוד ולחורבן.

לפי הדברים האלה, כמובן, צריך לומר שמי שעוסק בתורה בבית מדרש חילוני, שאין מטרתו שהתורה תשפיע עליו וגם לא לקיים את המצוות, לא מכוון בזה לכוונה העליונה של לימוד תורה, ומסתבר שעדיף ללמוד תורה לשם קיום מצוות מאשר ללמוד תורה בשביל להתגאות או בשביל ההנאות הגשמיות.

ואולם, ישנה מימרה נוספת של חז"ל שממנה משמע שעדיף לעסוק בתורה גם שלא לשמה:

8. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף נ עמוד ב

דאמר רב יהודה אמר רב: לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה - בא לשמה.

לפי הדברים האלה לא ברור על מה אבדה הארץ. הרי גם אם הם עסקו בתורה שלא לשמה, עדיין הם עשו לפי הדרכתו של רב, שהרי מתוך שלא לשמה היו אמורים להגיע ללימוד לשמה, ומדוע נענשו על כך?

יתרה מזו, הגמרא אומרת שגם במצוות, אם המטרה של מי שעושה את המצוה היא גשמית, אין זה מוריד מערכה של המצוה:

9. תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף ד עמוד א

האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני, ובשביל שאזכה בה לחיי העולם הבא - הרי זה צדיק גמור!

ואולי צריך לחלק בין מטרה שיחיו בניו או שיזכה לחיי העולם הבא לבין מטרה גשמית של כבוד או הנאה דומה. ואולם, לגבי לימוד תורה שלא לשמה מצינו מימרה סותרת לכאורה, וממנה משמע שעדיף שאדם לא ילמד כלל מאשר שילמד שלא לשמה:

10. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יז עמוד א

מרגלא בפומיה דרבא: תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים; שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין, שנאמר: "ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם". לעושים לא נאמר אלא לעושיהם - לעושים לשמה, ולא לעושים שלא לשמה, וכל העושה שלא לשמה - נוח לו שלא נברא.

מסבירים התוספות את ההבדל בין עשיה שלא לשמה שעליה אומרים שהיא תביא לידי עשיה לשמה בסופו של דבר, לבין עשיה שלא לשמה שעדיף שלא תיעשה כלל:

11. תוספות מסכת פסחים דף נ עמוד ב

וכאן בעושים שלא לשמה וכדבר יהודה - תימה דרבא אמר בפ"ב דברכות (ד' יז). כל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא! ואור"י דהתם מייירי כגון שלומד כדי להתיהר ולקנטר ולקפח את חביריו בהלכה ואינו לומד ע"מ לעשות, אבל הכא מייירי... שאין מתכוון לשום רעה אלא מתוך עצלות, אפ"ה גדול עד שמים חסדו.

מדברים אלו מוכח שכאשר אדם לומד על מנת לקנטר, עדיף שלא ילמד כלל. שוחחתי לאחרונה עם זוג חילונים שאני מתכוין לערוך את החופה שלהם, והכלה התגאתה בכך שהיא מאוד אוהבת יהדות, ושהיא למדה בתיכון (החילוני) שלה במגמת תלמוד. בסוף השנה המורה נתן לתלמידים משימה לעשות עבודת גמר, והוא הציע להם מספר נושאים, שכל אחד היה צריך לבחור נושא אחד ולעבוד עליו. רשימת הנושאים כללו נושאים כמו: היחס לאשה בדברי חז"ל, היחס לנכרים, וכדומה. היא בחרה לעסוק בנושא הצלת חיים של גוי, ואמרה שכשהיא הציגה את עבודת הגמר שלה היא הביאה את סבא וסבתא שלה, שהם ניצולי שואה, והדברים היו מאוד קשים להם. מסתבר שמגמת העבודה שלה - בהנחייתו של אותו מורה - היה להראות כיצד המקורות הללו אינם מתיישבים עם המוסר שלנו וכיצד התורה היא מיושנת. זו דוגמא טובה ללימוד שהוא לצורך קינטור ושבודאי לא מביא אדם להתקרב אל הדת או אל התורה.

לסיכום: מצוות תלמוד תורה היא מצוה שעומדת בפני עצמה, ולא נועדה רק לצורך לימוד הלכות. מי שלומד את התורה רק כדי לדעת את ההלכות נקרא לומד 'שלא לשמה', אם כי הוא ודאי לא גרוע ממי שלומד תורה להנאתו.

אבל הרמב"ם מסביר שלימוד התורה שלא לשמה הוא כל לימוד שמטרתו לשם שכר כלשהו - בין אם זה שכר גשמי ובין אם זה שכר רוחני. לשיטתו, אדם צריך לעסוק בתורה ובמצוות רק מפני שזוהי האמת ולא לשום מטרה אחרת. ואולם, גם הוא מודה שבדרך אל אותה מדרגה אפשר לקיים את המצוות לשם מטרות אחרות, אשר משתכללות עם הזמן.

ככל שאדם מתקדם, הפיתויים שבשבילם הוא לומד תורה הופכים להיות יותר ויותר רוחניים:

12. רמב"ם הלכות תשובה פרק י הלכות א - ה

אל יאמר אדם הריני עושה מצות התורה ועוסק בחכמתה כדי שאקבל כל הברכות הכתובות בה או כדי שאזכה לחיי העולם הבא, ואפרוש מן העבירות שהזהירה תורה מהן כדי שאנצל מן הקללות הכתובות בתורה או כדי שלא אכרת מחיי העולם הבא. אין ראוי לעבוד את ה' על הדרך הזה, שהעובד על דרך זה הוא עובד מיראה ואינה מעלת הנביאים ולא מעלת החכמים, ואין עובדים ה' על דרך זה אלא עמי הארץ והנשים והקטנים שמחנכין אותן לעבוד מיראה עד שתרבה דעתן ויעבדו מאהבה.

העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה, ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה, והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה והיא המעלה שצונו בה הקב"ה על ידי משה שנאמר "ואהבת את ה' א-לוקיך" ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה מיד יעשה כל המצות מאהבה.

וכיצד היא האהבה הראויה? הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עזה מאוד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שוגה בה תמיד כאלו חולה חולי האהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שוגה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה, יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו שוגים בה תמיד כמו שצונו "בכל לבבך ובכל נפשך", והוא ששלמה אמר דרך משל "כי חולת אהבה אני", וכל שיר השירים משל הוא לענין זה.

אמרו חכמים הראשונים שמא תאמר הריני למד תורה בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רבי בשביל שאקבל שכר בעולם הבא תלמוד לומר "לאהבה את ה'", כל מה שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבה. ועוד אמרו חכמים "במצותיו חפץ מאד" - ולא בשכר מצותיו. וכן היו גדולי החכמים מצוים לנבונני תלמידיהם ומשכיליהם ביחוד אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב וכו' אלא מפני שהוא הרב ראוי לשמשו, כלומר עבדו מאהבה. כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר או כדי שלא תגיע עליו פורענות הרי זה עוסק שלא לשמה, וכל העוסק בה לא ליראה ולא לקבל שכר אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שצוה בה הרי זה עוסק בה לשמה. ואמרו חכמים: לעולם יעסוק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, לפיכך כשמלמדין את הקטנים ואת הנשים וכלל עמי הארץ אין מלמדין אותן אלא לעבוד מיראה וכדי לקבל שכר, עד שתרבה דעתן ויתחכמו חכמה יתירה מגלים להם רז זה מעט מעט ומרגילין אותן לענין זה בנחת עד ששיגוהו וידעוהו ויעבדוהו מאהבה.

עניין נוסף שיש לתת עליו את הדעת הוא שכשלומדים תורה צריך להזהות לא רק עם הטקסט, אלא גם עם האדם שמלמד את הטקסט. מכיון שהלימוד נועד להשפיע על הנפש, אי אפשר ללמוד תורה ממי שאינו דמות להזדהות. כותב הרב חיים נבון כך:

13. פרשות, הרב חיים נבון, פרשת וילך

בשנותיה הראשונות של המדינה לימד באוניברסיטה העברית פרופסור לפילוסופיה, שהיה בר סמכא ידוע ומוערך בתחום תורת המוסר. עם זאת, התנהגותו האישית דווקא לא הייתה מופת מוסרי. מספרים שיום אחד ניגש אליו סטודנט עז מצח, ושאל אותו: פרופסור, איך ייתכן שאתה מלמד על תורת המוסר, ואתה בעצמך אדם כל כך לא מוסרי? אותו מלומד השיב לו מיד: מה הקשר בין מה שאני מלמד לאישיות שלי? האם פרופסור פרנקל, שמלמד מתמטיקה, צריך להיות משולש? אבל בתורה, כידוע, יש דרישה שמי שמלמד את התורה צריך להיות בעצמו מופת ודוגמא:

14. תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף טו עמוד ב

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבא-ות הוא"? אם דומה הרב למלאך ה' צבא-ות - יבקשו תורה מפיהו. ואם לאו - אל יבקשו תורה מפיהו!

מכל האמור לעיל נראה שיש להצטער על בתי המדרש שלומדים טקסטים יהודים ללא הכבוד והדוגמא האישית. ואולם, אפשר להתעודד בכך שגם כשעוסקים בתורה שלא לשמה, וגם כשלומדים מפי האנשים שאינם ראויים, בכל זאת לפעמים התורה עצמה יכולה להאיר ולכוין את האדם לדרך הנכונה, כפי שדרשו חז"ל על דברי ירמיהו:

15. ירמיהו פרק טז פסוק יא

וְאֶמְרָתְ אֲלֵיהֶם עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֲבוֹתֵיכֶם אוֹתִי נֹאֵם ה' וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיַּעֲבְדוּם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם וְאֵתִי עָזְבוּ וְאֶת תּוֹרָתִי לֹא שָׁמְרוּ

הקב"ה מתלונן על שני חטאים שונים, והמדרש אומר שאם היו לפחות ממשיכים לעסוק בתורה - ומשמע שאפילו שלא לשמה ואפילו במגמה לקנטר - האור שבה בכל זאת היה יכול להחזירן למוטב:

16. איכה רבה פתיחות

ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא אמרי כתיב "ואותי עזבו ואת תורתִי לא שמרו", הלואי אותי עזבו ותורתִי שמרו, מתוך שהיו מתעסקין בה המאור שבה היה מחזירן למוטב. רב הונא אמר למוד תורה אע"פ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

ומי יתן ונזכה שלפחות אנחנו נדע לעסוק בתורה באמת, ומתוך כך גם נגיע לעבודת ה' בלב שלם ובנפש חפצה.

לימוד תורה שלא לשמה

1. ירמיהו פרק ט פסוקים יא - יב

מִי הָאִישׁ הַחֶכֶם וַיֵּבֶן אֶת זֹאת וַאֲשֶׁר דִּבֶּר פִּי ה' אֵלָיו וַיִּגְדֵּה עַל מָה אֲבִדָה הָאָרֶץ נִצְתָה כַּמִּדְבָּר מִבְּלִי עֹבֵר: וַיֹּאמֶר ה' עַל עֲזָבְכֶם אֶת תּוֹרָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לַפְּנִיָּהֶם וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי וְלֹא הִלְכוּ בָּהּ:

2. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף פה, א

דאמר רב יהודה אמר רב, מאי דכתיב: "מי האיש החכם ויבן את זאת?" דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקב"ה בעצמו, דכתיב: "ויאמר ה' על עזבם את תורתני וגו', - היינו לא שמעו בקולי היינו לא הלכו בה! אמר רב יהודה אמר רב: שאין מברכין בתורה תחלה.

3. ר"ן מסכת נדרים דף פא עמוד א

דבר זה נשאל לחכמים וכו' ולא פירשוהו - מדכתיב ויאמר ה' על עזבם את תורתני מכלל דליכא דידע להדורי טעמא אלא קודשא בריך הוא בלחוד. ומצאתי במגילת סתרים של ה"ר יונה ז"ל דקרא הכי דייק דעל שלא ברכו בתורה תחילה אבדה הארץ דאם איתא על עזבם את תורתני כפשטא משמע שעזבו את התורה ולא היו עוסקין בה, כשנשאל לחכמים ולנביאים למה לא פירשוהו? והלא דבר גלוי היה וקל לפרש! אלא ודאי עוסקין היו בתורה תמיד ולפיכך היו חכמים ונביאים תמהים על מה אבדה הארץ עד שפרשו הקב"ה בעצמו שהוא יודע מעמקי הלב שלא היו מברכין בתורה תחלה, כלומר שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כ"כ שיהא ראוי לברך עליה שלא היו עוסקים בה לשמה ומתוך כך היו מזלזלין בברכתה והיינו לא הלכו בה כלומר בכונתה ולשמה אלו דברי הרב החסיד ז"ל והם נאים ראויין למי שאמרם.

4. אגלי טל (ר' אברהם בורנשטיין מסוכטשוב, המאה ה-19, פולין), הקדמה

ומדי דברי זכור אזכור מה ששמעתי קצת בני אדם טועין מדרך השכל בעניין לימוד תורתנו הקדושה, ואמרו כי הלומד ומחדש חידושים ושם ומתענג בלימודו אין זה לימוד התורה כל כך לשמה, כמו אם היה לומד בפשיטות שאין לו מהלימוד שום תענוג והוא רק לשם מצוה. אבל הלומד ומתענג בלימודו הרי מערב בלימודו גם הנאת עצמו. ובאמת זה טעות מפורסם, ואדרבא, כי זה הוא עיקר מצוות לימוד התורה להיות שש ושם ומתענג בלימודו ואז דברי תורה נבלעים בדמו. ומאחר שנהנה מדברי תורה הוא נעשה דבוק לתורה... ומודינא דהלומד לא לשם מצוות הלימוד רק מחמת שיש לו תענוג בלימודו הרי זה נקרא לימוד שלא לשמה, כהא דאוכל מצה שלא לשם מצוה רק לשם תענוג אכילה... אבל הלומד לשם מצוה ומתענג בלימודו, הרי זה לימוד לשמה וכולו קודש כי גם התענוג מצוה.

5. חתם סופר (ר' יעקב משה סופר, המאה ה-19, הונגריה) מסכת נדרים דף פא עמוד א

וע"פ דברי רבינו יונה שבר"ן כאן יש לפרש כפשוטו כשנדקדק תחלה לשון 'תורה לשמה'. מהו לשון 'לשמה' ולא אמר 'לשם שמים'? - אלא, יש תורה לשם שמים ממש אך אין כוונתו אלא כדי לקיים המצוות ולידע ההלכה איך יעשה המעשה. וכיון שכל עצמו של אותו העסק איננו אלא לקיים המצוה איננו עדיף מקיום המצוה גופיה דבעידנא דלא עסיק בה לא מגינא ולא מצלי.

אך עיקר מצות עסק התורה הוא מצוה בפני עצמה להגות בה יומם ולילה ולהעמיק ולעיין בכל תוצאותיה ומובאיה כי עמקו מחשבותיה ואם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה לא

לבד לידע המצוה בשעה שצריך לה אלא דרוש וקבל שכר היינו הדרשה עצמה היא השכר ונחת רוח לפני הקב"ה וזהו עוסק לשמה של תורה לא על כונה אחרת והיא המגינה ומצלי ואז בשעת החורבן לא עסקו ע"ז האופן והמחשבה הלז גילה להם הקב"ה היודע מחשבות ולא חכמים ונביאים. אך במה יודע איפה זאת אמר רב יהודה אמר רב שלא ברכו בתורה תחלה ומסקינן בפי התכלת כל מצוה שעשייתה גמר מצותה מברכים עליה ושאיין עשייתה גמר מצותה אין מברכים עליה, והשתא אי כל כונת עסק התורה אינה אלא לעשות המצות אי"כ אין למודה ועסקה גמר מצותה אין מברכים עליה, אבל המברך עליה מודה שכוונתו שמלבד קיום המצות עוד העסק בעצמו מצוה :

6. תלמוד בבלי מסכת סוטה דף כא עמוד א

את זו דרש רבי מנחם בר יוסי: "כי נר מצוה ותורה אור" - תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור. את המצוה בנר, לומר לך: מה נר אינה מגינה אלא לפי שעה, אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה; ואת התורה באור, לומר לך: מה אור מגין לעולם, אף תורה מגינה לעולם.

7. בית חדש, אורח חיים סימן מז

ואיכא לתמוה טובא למה יצא כזאת מלפניו להענישם בעונש גדול ורם כזה על שלא ברכו בתורה תחלה, שהוא לכאורה עבירה קלה? ונראה דכוונתו יתברך מעולם היתה שנהיה עוסקים בתורה כדי שתתעצם נשמתנו בעצמות ורוחניות וקדושת מקור מוצא התורה, ולכן נתן הקב"ה תורת אמת לישראל במתנה שלא תשתכח מאיתנו כדי שתדבק נשמתנו וגופנו ברמ"ח איברים ושס"ה גידין ברמ"ח מצוות עשה ושס"ה לא תעשה שבתורה. ואם היו עוסקים בתורה על הכוונה הזאת היו המה מרכבה והיכל לשכינתו יתברך היתה השכינה ממש בקרבם, כי היכל ה' המה ובקרבם ממש היתה השכינה קובעת דירתה והארץ כולה היתה מאירה מכבודו... אבל עתה שעברו חוק זה שלא עסקו בתורה כי אם לצורך הדברים הגשמיים להנאתם לידע הדינים לצורך משא ומתן גם להתגאות ולהראות חכמתם ולא נתכוונו להתעצם ולהתדבק בקדושת ורוחניות התורה ולהמשיך השכינה למטה בארץ כדי שתעלה נשמתם למדרגה גדולה אחרי מיתתם, הנה בזה עשו פירוד שנסתלקה השכינה מן הארץ ועלתה לה למעלה והארץ נשארה בגשמיותה בלי קדושה, וזה היה גורם חורבנה ואבדתה.

8. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף נ עמוד ב

דאמר רב יהודה אמר רב: לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה - בא לשמה.

9. תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף ד עמוד א

האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני, ובשביל שאזכה בה לחיי העולם הבא - הרי זה צדיק גמור!

10. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יז עמוד א

מרגלא בפומיה דרבא: תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים; שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטט באביו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין, שנאמר: "ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם". לעושים לא נאמר אלא לעושיהם - לעושים לשמה, ולא לעושים שלא לשמה, וכל העושה שלא לשמה - נוח לו שלא נברא.

11. תוספות מסכת פסחים דף נ עמוד ב

וכאן בעושים שלא לשמה וכדרב יהודה - תימה דרבא אמר בפ"ב דברכות (ד' יז.) כל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא! ואור"י דהתם מיירי כגון שלומד כדי

להתייגר ולקנטר ולקפח את חבריו בהלכה ואינו לומד ע"מ לעשות, אבל הכא מיירי... שאין מתכוון לשום רעה אלא מתוך עצלות, אפ"ה גדול עד שמים חסדו.

12. רמב"ם הלכות תשובה פרק י הלכות א - ה

אל יאמר אדם הריני עושה מצות התורה ועוסק בחכמה כדי שאקבל כל הברכות הכתובות בה או כדי שאזכה לחיי העולם הבא, ואפרוש מן העבירות שהזהירה תורה מהן כדי שאנצל מן הקללות הכתובות בתורה או כדי שלא אכרת מחיי העולם הבא. אין ראוי לעבוד את ה' על הדרך הזה, שהעובד על דרך זה הוא עובד מיראה ואינה מעלת הנביאים ולא מעלת החכמים, ואין עובדים ה' על דרך זה אלא עמי הארץ והנשים והקטנים שמחנכין אותן לעבוד מיראה עד שתרבה דעתן ויעבדו מאהבה.

העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה, ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה, והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה והיא המעלה שצונו בה הקב"ה על ידי משה שנאמר "ואהבת את ה' א-לוקיך" ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה מיד עשה כל המצות מאהבה.

וכיצד היא האהבה הראויה? הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עזה מאוד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שוגה בה תמיד כאלו חולה חולי האהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שוגה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה, יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו שוגים בה תמיד כמו שצונו "בכל לבבך ובכל נפשך", והוא ששלמה אמר דרך משל "כי חולת אהבה אני", וכל שיר השירים משל הוא לענין זה.

אמרו חכמים הראשונים שמא תאמר הריני למד תורה בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רבי בשביל שאקבל שכר בעולם הבא תלמוד לומר "לאהבה את ה'", כל מה שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבה. ועוד אמרו חכמים "במצותיו חפץ מאד" - ולא בשכר מצותיו. וכן היו גדולי החכמים מצוים לנבונני תלמידיהם ומשכיליהם ביחוד אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב וכו' אלא מפני שהוא הרב ראוי לשמשו, כלומר עבדו מאהבה. כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר או כדי שלא תגיע עליו פורענות הרי זה עוסק שלא לשמה, וכל העוסק בה לא ליראה ולא לקבל שכר אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שצוה בה הרי זה עוסק בה לשמה. ואמרו חכמים: לעולם יעסוק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, לפיכך כשמלמדין את הקטנים ואת הנשים וכלל עמי הארץ אין מלמדין אותן אלא לעבוד מיראה וכדי לקבל שכר, עד שתרבה דעתן ויתחכמו חכמה יתירה מגלים להם רז זה מעט מעט ומרגילין אותן לענין זה בנחת עד שישגוהו וידעוהו ויעבדוהו מאהבה.

13. פרשות, הרב חיים נבון, פרשת וילך

בשנותיה הראשונות של המדינה לימד באוניברסיטה העברית פרופסור לפילוסופיה, שהיה בר סמכא ידוע ומוערך בתחום תורת המוסר. עם זאת, התנהגותו האישית דווקא לא הייתה מופת מוסרי. מספרים שיום אחד ניגש אליו סטודנט עז מצח, ושאל אותו: פרופסור, איך ייתכן שאתה מלמד על תורת המוסר, ואתה בעצמך אדם כל כך לא מוסרי? אותו מלומד השיב לו מיד: מה הקשר בין מה שאני מלמד לאישיות שלי? האם פרופסור פרנקל, שמלמד מתמטיקה, צריך להיות משולש?!

14. תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף טו עמוד ב

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבא-ות הוא"? אם דומה הרב למלאך ה' צבא-ות - יבקשו תורה מפיהו. ואם לאו - אל יבקשו תורה מפיהו!

15. ירמיהו פרק טז פסוק יא

וְאֶמְרָתְ אֱלֹהִים עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֲבוֹתֵיכֶם אוֹתִי נְאֻם ה' וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיַּעֲבְדוּם
וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם וְאֹתִי עָזְבוּ וְאֶת תּוֹרָתִי לֹא שָׁמְרוּ

16. איכה רבה פתיחתות

ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא אמרי כתיב "ואותי עזבו ואת תורתִי לא שמרו",
הלואי אותי עזבו ותורתִי שמרו, מתוך שהיו מתעסקין בה המאור שבה היה מחזירן
למוטב. רב הונא אמר למוד תורה אע"פ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה.